

Władysław Sinkiewicz, Małgorzata Krajnik i Rafał Grabowski (red.), *Dylematy etyczne końca życia – problem uporczywej terapii*. Wydawnictwo: Bydgoska Izba Lekarska. Komisja Bioetyczna, Bydgoszcz 2013, ss.147.

Od drugiej połowy XX w. nastąpił ogromny postęp w medycynie klinicznej. Dzisiaj obserwujemy wręcz zmiany rewolucyjne. Czas życia człowieka ulega stałemu wydłużaniu. Niestety, współczesna medycyna często ratuje życie, ale nie przywraca naturalnego zdrowia. Zdrowie człowieka jest często wspomagane leczeniem klinicznym, farmakologicznie, specyficzną dietą, leczeniem sanatoryjnym i innymi zabiegami rehabilitacyjnymi. Stąd wzrasta liczba osób przewlekle chorych, niepełnosprawnych, cierpiących oraz będących w fazie terminalnej. Szczególnie trudny jest problem osoby w fazie kończącego się życia – sztucznie podtrzymywać życie czy odstąpić od uporczywej terapii?

Współczesny lekarz staje przed jeszcze innymi trudnymi dylematami moralnymi. Dotyczą one prokreacji, poradnictwa genetycznego, aborcji z przyczyn medycznych bądź gwałtu. W jaki sposób godzić uświęconą przez tradycję *klauzulę sumienia* ze współczesnym stanem prawnym, nie do końca uwzględniającym klauzulę sumienia. Są to trudne dylematy etyczne lekarza, najbliższej rodziny, duchownych niosących posługę duszpasterską, a często i samego chorego, który jest podmiotem i głównym aktorem własnego położenia egzystencjalnego.

Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy wydało w 1976 r. Rekomendację (779) w Sprawie Chorych i Umierających. Znajdujemy tam m.in. stwierdzenie: (...) *lekarze muszą działać zgodnie z wymaganiami nauki oraz ustaleniami praktyki lekarskiej, jak również, że żadnego lekarza ani żadnej osoby wykonującej zawód medyczny nie wolno zmuszać do działania niezgodnego z ich sumieniem, w związku z prawem osoby chorej do wolności od zbędnego cierpienia*. Słusznie, że recenzowana monografia zawiera termin **dylematy**. Dylemat oznacza konieczność ważenia argumentów, ponieważ nie ma rozstrzygnięć zero-jedynkowych.

Wydanie recenzowanej monografii uważam za ważne wydarzenie, ponieważ głęboka i nieustanna refleksja nad sytuacją kończącego się

życia uwrażliwia uczestników tej sytuacji na branie pod uwagę różnych racji i wyważanie decyzji odnośnie do momentu odstąpienia od uporczywej terapii. Rekomendowana monografia dotyczy problemu wsparcia medycznego, psychologicznego oraz duchowo-religijnego w fazie kończącego się życia.

Autorami artykułów są specjaliści z różnych dyscyplin naukowych i różnych zawodów. To bardzo cenne; dzięki temu recenzowana monografia ma charakter interdyscyplinarny i będzie stanowić pomoc w trudnych wyborach moralnych praktykujących lekarzy oraz zespołów terapeutycznych, a zwłaszcza osób niosących pomoc duchowo-religijną. Stanowić będzie także wkład do dyskusji w sprawie kreowania etycznej przestrzeni leczenia oraz wsparcia chorego w fazie kończącego się życia. Niestety, mamy stały niedosyt w zakresie pomagania choremu w tym ważnym okresie życia – nie wiemy, jak wyrazić naszą empatię, złagodzić ból istnienia osoby umierającej, w jaki sposób pomóc jej odejść w pojednaniu ze światem.

Autorami monografii są wybitni teoretycy i praktycy z zakresu medycyny, psychologii, etyki, duchowni. Łączy ich wspólne przesłanie – pomoc osobom umierającym w godnym umieraniu.

Władysław Sinkiewicz – Wprowadzenie do problemu – jak umierać z godnością?

Autor wprowadzenia przedstawił przesłanie konferencji naukowej – dylematy etyczne wsparcia w sytuacji kończącego się życia. Autor wprowadzenia jest kierownikiem Katedry i Kliniki Kardiologii Collegium Medicum w Bydgoszczy UMK w Toruniu. Osiągnięcia w zakresie pomocy medycznej są ogromne, a mimo to, jest wiele pytań, na które trudno odpowiedzieć. Na uwagę zasługuje *casus* śmierci Jana Pawła II. *Pozwólcie mi odejść do domu Ojca*. Można odstąpić od uporczywej terapii, jeśli nieuchronnie zbliża się kres życia. Rozważania zostały ograniczone do kwestii etycznych zachowań lekarzy w stosunku do osób będących w fazie opieki paliatywnej, której istota polega nie tyle na leczeniu, co niesieniu pomocy dotyczącej godnego umierania.

Romuald Krajewski – Komentarz do definicji uporczywej terapii

Autor artykułu – wybitny specjalista z prawa karnego porównawczego – w oparciu o *Kodeks Etyki Lekarskiej* dokonał eksplikacji

terminu *uporczywa terapia*. Autor dodatkowo wyjaśnił różne konteksty uporczywej terapii na poziomie teoretycznym i praktyki klinicznej. Stanowić on będzie ceną pomoc w pracy lekarza oraz innych osób towarzyszących choremu w końcowej fazie życia. To cenna praktyka, aby przed wszelkimi polemikami najpierw zdefiniować pojęcia. Pojęcia powinny być jasne pod względem treści, wyraźne (czyli odróżniające się od innych pojęć) oraz powinna być biegłość w ich posługiwaniu się w różnych kontekstach sytuacyjnych.

Wojciech Bołoz – Znaczenie godności człowieka w bioetyce

W artykule podjęto ważną kwestię godności człowieka w bioetyce. Jest to artykuł bardzo wartościowy, ponieważ zawarto w nim wnikliwą analizę historyczną i etyczną, dotyczącą rozważań odnośnie do rozumienia godności człowieka. Omówiono także podstawowe konwencje międzynarodowe i akty prawne pomocne w dookreśleniu pojęcia godność człowieka. W praktyce życia codziennego często posługujemy się pojęciem godność z wielką afektacją i bez znaczenie treściowego. Uczony, bioetyk z Uniwersytetu Stefana Kardynała Wyszyńskiego, z wnikliwością zdefiniował tę ważną kategorię pojęciową.

Wojciech Bołoz – Rezygnacja uporczywej terapii czy utrzymanie życia za wszelką cenę. Punkt widzenia etyka

W artykule dokonano przeglądu stanowisk odnośnie do uporczywej terapii w historii – od starożytności do czasów współczesnych. Autor z dużą rzetelnością przedstawił stosunek społeczeństw do człowieka nieuleczalnie chorego – od szacunku wobec osób nieuleczalnie chorych aż do klasycznej eutanazji. Rozważaniom towarzyszy głęboka refleksja etyczna. Cenne są zwłaszcza rozważania dotyczące ortotanazji – prawa do godnego przeżywania śmierci.

Małgorzata Krajnik – Umieranie jako diagnoza – zasady wyboru optymalnego postępowania lekarza opiekującego się chorym

Artykuł został zredagowany przez lekarza – specjalistkę z zakresu medycyny paliatywnej. Swoistością artykułu było dążenie Autorki do integracji wiedzy medycznej z humanistyczną oraz troska o jasny

przekaz, umożliwiający podejmowanie racjonalnych decyzji w fazie leczenia oraz w fazie opieki terminalnej. Szczególnie interesujące są rozważania dotyczące trajektorii zbliżającej się śmierci oraz rekomendacje dotyczące optymalnej opieki nad umierającym.

Zbigniew Żylicz – O terapii nieproporcjonalnej bez uświadomionej zgody chorego, nadmiernej, a wreszcie uporczywej w onkologii i medycynie paliatywnej

Autor artykułu posiada wybitne doświadczenie z zakresu pracy w hospicjum. Rozważania dotyczą opisu przypadków z hospicjum, które wysoko oceniam. Jestem przekonany, że lektura artykułu pomoże czytelnikowi w podejmowaniu bardziej trafnych i moralnych decyzji w sytuacji kończącego się życia w stosunku do chorego. Na szczególną uwagę zasługuje opis przypadku kończącego się życia lekarza. Dotyczy on nadmiernego przedłużania leczenia. Efektem takiego podejścia było mało godne umieranie. Autor artykułu omawia i inne przypadki.

Maria Rogiewicz, Małgorzata Krajnik – Gdy chory naciska na lekarza, aby kontynuować uporczywą terapię

Celem artykułu jest rozważenie zasadności stosowania procedur medycznych niezmiennających sytuacji zdrowotnej pacjenta, a jedynie przedłużających jego życie. Rozważania mają głębokie przesłanie humanistyczne, a w warstwie praktycznej artykuł zawiera wiele wskazówek odnośnie do komunikowania się z chorym w formie przymierza.

Piotr Krakowiak – Duchowo-religijne potrzeby osób u kresu życia. Zadania dla zespołów ochrony zdrowia i pomocy społecznej

Artykuł podejmuje ważny problem człowieka umierającego – jego potrzeb duchowo-religijnych. Człowiek umierający staje przed ważnymi wyzwaniami – przekazania wielu intencji, podziękowań, przepras, wydania sekretnych życzeń oraz rozstania się z najbliższymi w pogodzie ducha. Autor omawia duchowość i religijność w różnych systemach religijnych. Jest w nich więcej kwestii wspólnych aniżeli swoistych. Bardzo cenne są rozważania dotyczące prawa chorego do opieki duchowo-religijnej.

Marcin Śliwka – Zagadnienia związane z końcem życia – aktualne tendencje w prawie porównawczym

Wartość artykułu polega na próbie przybliżenia rozwiązań w różnych krajach odnośnie do eutanazji oraz uporczywej terapii. Artykuł należy koniecznie opublikować. Stanowi on wkład do rzetelnej dyskusji na temat praktyki eutanazji w niektórych krajach Unii Europejskiej oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Michał Królikowski – Uporczywa terapia w świetle zakazu zabójstwa eutanatycznego

W artykule podjęto prawne aspekty uporczywej terapii w kontekście zabójstwa eutanatycznego. Wartością artykułu jest jego wpływ na świadomość prawną czytelnika.

Uwaga ogólna – wartości teoretycznej i praktycznej monografii nie da się przecenić. Monografia jest adresowana do specjalistów wchodzących w skład zespołów pomocowych w opiece paliatywnej, studentów medycyny i nauk o zdrowiu, pedagogiki, teologii, a także wolontariuszy. Szczególną wartością monografii jest uporządkowanie terminologii, którą na co dzień się posługujemy, często nie rozumiejąc jej znaczenia, przedstawienie stanu prawnego dotyczącego opieki terminalnej, a zwłaszcza opis procedur dotyczących godnego pomagania osobom umierającym. Każda osoba niosąca pomoc umierającym znajdzie w niej wiele cennych wskazań i umocnień co do jakości pomagania chorym w fazie terminalnej.

Roman Ossowski